

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-Aprel 2025 yil
Ma'qullandi: 25- Aprel 2025 yil
Nashr qilindi: 30-Aprel 2025 yil

KEYWORDS

til, madaniyat, milliy o'zlik, o'zaro muloqot, an'analar, mentalitet, madaniy meros, o'zbek tili, tarixiy qadriyatlar, globalizatsiya, lingvomadaniyat, muloqot vositasi, milliy til, identifikatsiya, milliy birlik, turmush tarzi, madaniy almashinuv, til o'rgatish, adabiyot.

TIL VA MADANIYAT

Dilfuza Latipova Amrillayevna

ldilfuza313@gmail.com

O'zDJTU Tarjimonlik fakulteti Roman-german
tillari tarjimashunosligi kafedrasida o'qituvchisi

Sarvinoz Nuraliyeva Hamraqulovna

snh1908@gmail.com

O'zDJTU Tarjimonlik fakulteti Roman-german
tillari tarjimashunosligi kafedrasida o'qituvchisi

Tel.: 90014617; 900022997

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15322801>

ABSTRACT

Insoniyat taraqqiyoti davomida til va madaniyat bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib kelgan. Til – bu nafaqat aloqa vositasi, balki xalqning tafakkuri, dunyoqarashi, qadriyatlari va tarixini aks ettiruvchi ijtimoiy hodisadir. Madaniyat esa jamiyat a'zolarining hayoti, turmushi, urf-odatlarini, san'ati, axloqiy mezonlari va boshqalar orqali namoyon bo'ladi. Ushbu maqolada til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik, ularning jamiyat hayotidagi o'rnini hamda o'zaro ta'siri haqida fikr yuritiladi.

Til va madaniyat – insoniyat sivilizatsiyasining eng muhim ustunlaridan biridir. Ularning uyg'unligi natijasida xalq ruhiyati, madaniy merosi va ijtimoiy ong shakllanadi. Shu sababli, tilga va madaniyatga bo'lgan e'tibor, ularning muhofazasi har qanday millatning kelajagiga xizmat qiladi.

Til – madaniyat ko'zgusi

Til har bir millatning eng muhim madaniy boyligidir. Til orqali xalq o'zining tarixini, qadimiy an'analarini, urf-odatlarini va ruhiy olamini avloddan avlodga yetkazadi. Masalan, o'zbek tilida mavjud bo'lgan ko'plab maqollar, matallar, xalq ertaklari, qo'shiqlar va dostonlar milliy ong va madaniyatni shakllantirishda beqiyos o'rin tutadi.

Shuningdek, til madaniyatning barcha sohalarida – san'at, adabiyot, din, urf-odat va marosimlarda faol ishtirok etadi. Masalan, to'y marosimlarida aytiladigan duolar, tantanaviy she'rlar yoki o'yinlar til orqali madaniyatni mustahkamlaydi. Shu sababli tilni saqlash, rivojlantirish – bu aslida milliy madaniyatni asrab-avaylashdir.

Shuningdek, til orqali xalqning tarixiy taraqqiyot bosqichlarini o'rganish, madaniyatning qanday o'zgarib borganini anglash mumkin. Til arxivida saqlanib qolgan qadimgi so'zlar, iboralar, lahjalar tarixchi va madaniyatshunoslar uchun qimmatli manba hisoblanadi.

Nemis tilida ham madaniyatning o'ziga xos jihatlari yaqqol ko'zga tashlanadi. Masalan, nemis tili juda aniqlikni sevadigan til bo'lib, bunda so'zlarning qat'iy tartibda joylashuvi, murakkab so'z yasash qoidalari va rasmiy uslubning keng qo'llanishi nemis xalqining tartib-intizomga, aniqlikka va an'anaga sodiqligini aks ettiradi. Ayniqsa, nemis ertaklari (Grimm akakular to'plamlari) bu til orqali madaniyatni avlodlarga yetkazishda muhim rol o'ynagan.

Masalan, o'zbek tilida 'mehmon otangdan ulug' degan maqol bor. Bu ibora mehmondo'stlik xalqimiz madaniyatining ajralmas qismi ekanligini bildiradi. Nemis tilida esa 'Gastfreundschaft geht durch den Magen'

Madaniyat tilda o'z aksini topadi

Madaniyat tilga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmaydi. Muayyan bir jamiyatning madaniy darajasi, ijtimoiy qadriyatlari va axloqiy me'yorlari til orqali namoyon bo'ladi. Misol uchun, o'zbek tilidagi hurmat ifodalarini olaylik: "siz", "janoblari", "muhtaram", "hurmatli" kabi iboralar jamiyatda kattalarga, mehmonlarga va boshqalarga bo'lgan yuksak hurmat va odo-axloq madaniyatining bir ko'rinishidir.

Shuningdek, madaniyatda mavjud bo'lgan axloqiy mezonlar tilga o'z aksini topgan. Bu esa kishilarning muomala madaniyatini shakllantiradi. O'zbek xalq maqollari orasida "Til bilan do'st orttir, qilich bilan dushman", "Shirin so'z – jon ozig'i" kabi iboralar tilning madaniyatdagi o'rnini yana bir bor isbotlaydi.

Tildagi leksik va grammatik xususiyatlar ham madaniyat ta'sirida shakllanadi. Masalan, diniy madaniyat ta'sirida kiritilgan arabcha, forsa so'zlar o'zbek tilining madaniy qatlamini boyitgan. Bugun esa inglizcha so'zlar texnologik madaniyat orqali kirib kelmoqda.

Nemis madaniyatida hurmat va rasmiylik katta o'rin tutadi, bu holat tildan ham yaqqol seziladi. Masalan, nemis tilida yaxshi tanimagan yoki rasmiy sharoitda bo'lgan insonlar bilan suhbatda 'Sie' (siz) shakli ishlatiladi. Bu ibora orqali insonlar o'rtasida muomala madaniyati va hurmat ifodalanadi. Shuningdek, 'Ordnung muss sein' (Tartib bo'lishi kerak) degan ibora nemislar orasida keng tarqalgan bo'lib, u ularning madaniy dunyoqarashini ifodalaydi.

Tilga singib ketgan iboralar va maqollar madaniyat haqida ko'p narsani aytadi. Masalan, o'zbeklar 'Yaxshi so'z – jon ozig'i' deb biladi, bu esa so'zning tarbiyada va madaniyatda naqadar muhim ekanini bildiradi. Nemislar esa 'Worte sind wie Pfeile' (So'zlar o'q kabi) deyishadi, bu esa so'zning kuchi va ehtiyotkorlik bilan ishlatilishi kerakligini anglatadi.

Til va madaniyatning globallashuv sharoitida o'zni

Bugungi globallashuv jarayoni til va madaniyatga katta ta'sir o'tkazmoqda. Jahon tillarining keng tarqalishi natijasida kichik milliy tillar va madaniyatlar o'z maqomini yo'qotish xavfi ostida qolmoqda. Shu nuqtai nazardan, har bir xalq o'zining milliy tili va madaniyatini asrab qolishga, uni rivojlantirishga katta e'tibor qaratishi lozim.

Globallashuv bilan birga, madaniyatlararo muloqot kuchaymoqda. Bu esa o'zaro boyish, yangi g'oyalarni qabul qilish imkonini bersa-da, ayrim hollarda milliy xususiyatlarning yo'qolishiga ham sabab bo'lishi mumkin. Shuning uchun madaniyatsizlikdan himoyalaniish uchun milliy til va qadriyatlarni mustahkamlash zarur.

O'zbekistonda olib borilayotgan til siyosati bu borada ijobiy natijalar bermoqda. Davlat tili sifatida o'zbek tilining maqomini mustahkamlash, uning ilm-fan, texnika, ta'lim va boshqa sohalarda keng qo'llanishini ta'minlash orqali milliy madaniyatni rivojlantirishga xizmat qilinmoqda.

Germaniyada til va madaniyatni asrashga katta e'tibor qaratiladi. Ta'lim muassasalarida nemis tili va adabiyotiga oid darslar majburiy hisoblanadi. Shu bilan birga, xorijiy tillarning o'rgatilishi ham madaniyatlararo muloqotni kengaytirishga xizmat qiladi. Germaniya o'zining madaniyatini global maydonda ommalashtirish uchun Gëte institutlari orqali faoliyat yuritadi, bu esa nemis tili va madaniyatining xalqaro darajada tan olinishiga xizmat qilmoqda.

Globallashuv ta'sirida nemis tilida inglizcha atamalar keng qo'llanmoqda. Masalan, 'Handy' (mobil telefon), 'downloaden' (yuklab olish) kabi so'zlar zamonaviy madaniyat va texnologiyalarning tilga qanday ta'sir qilayotganini ko'rsatadi. Xuddi shuningdek, o'zbek tilida ham 'kompyuter', 'internet', 'online' kabi so'zlar faol ishlatilmoqda. Bu holatlar til va madaniyatning doimiy harakatda ekanidan dalolat beradi.

Xulosa

Til va madaniyat bir-birini to'ldiradigan, bir-biriga tayanadigan ikki muhim ijtimoiy hodisadir. Ular jamiyat taraqqiyotining muhim omili bo'lib, har qanday xalqning o'zligini saqlab qolishida beqiyos ahamiyatga ega. Shunday ekan, tilni rivojlantirish va madaniyatni asrash – bu har bir kishining, ayniqsa yosh avlodning muqaddas burchidir.

Yosh avlodga til va madaniyatga bo'lgan muhabbatni singdirish orqali biz ularning vatanparvar, g'ururli va ma'naviy boy insonlar bo'lib voyaga yetishini ta'minlaymiz. Shu sababli bu boradagi islohotlar doimiy bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". – T.: Ma'naviyat, 2008.
2. Alisherov B. "Til va madaniyat: o'zaro ta'sir va integratsiya muammolari". – T.: Fan, 2015.
3. O'zbekiston Respublikasi "Davlat tili haqida"gi Qonuni. – T.: Adolat, 1995.
4. Qodirova M. "Madaniyatshunoslik asoslari". – T.: O'zbekiston, 2019.
5. Hasanov B. "Tilshunoslikka kirish". – T.: Fan, 2011.
6. Saidov A. "Globallashuv va milliy o'zlik". – T.: Ma'naviyat, 2017.